

[0188] S.A. GABBEMA EN JOHANNES HILARIDES

Op it Ryksarchyf yn Ljouwert (Schwartzenberg kolleksje) wurdt in eksimplaer fan it *Freeska Landriucht* (de saneamde *Druk*) biwarre, dat in nijsgjirrich, mei de hân skreaun, titelblêd hat:

It Rjuechtbœc
fen alre Friija Freezena
Freeska Landrjuecht;

Ien aade tiden Beschrijæwn;
So az dat Baad
di Kejzer Kaarl Magnus to Room,
om it 800 jeer, nei Christus.
der nej, Rodolf de Kejzer, om it 1273 jeer.

Droekt ien't Kleeaster
Bij J^r Hidde fen Camminga,
Parochijaan,
Eerst to Dokkum, da to Aanjum.
Goeltjes om it 1460, jier; ien 't eerst opkommen
fen de droekkerijen.

Doorsteeken met schoon papier, en vergeleeken met
verscheidene hantschriften door Simon Abbes Gabbema
gelastigde Geschiedschrijver van Friesland.

De titel wurdt ornaris taskreaun oan S.A. Gabbema, in tradysje dy't nei alle gedachten tobekgiet op Eekhoff syn oantekeningen yn it Druk-eksimplaer fan de K.B. yn Den Haech.

De hân, dêr't it titelblêd mei skreaun is, kin lykwols net dy fan Gabbema wêze. Hwa't wolris hwat fan Johannes Hilarides lêzen hat, sjocht dalik oan hânskrift, stavering en wurdkar, dat dy de auteur wêze moat. It hânskrift docht tinken oan it titelblêd en de lemmata yn de *Naamsporingen* fan Hilarides, de stavering mei bôchjes ûnder de letters *oe*, *ie*, *ue* (ienlûden!), de faek foarkommende dûbele fokalen, en kombinaesjes lykas *eea* en *ææw* binne karakteristyk foar Hilarides, wylst wurden as *goeltjes* (*gultjes*) en *jeer* yn syn hynljipper skriftueren foar komme. Oft Hilarides de titel selsstannich makke hat, al of net neffens it foarbyld fan (koartere) titels yn oare eksimplaren fan Druk, is min út to meitsjen. Gabbema hoecht oan ien en oar alhiel gjin diel hawn to hawwen.

Hilarides hat dus, by it libben en/of nei de dea fan Gabbema, dat eksimplaer fan de Druk yn hannen hawn. Dat der kontakt tusken de beide mannen west hat, wie wol bikend. Uffenbach seit yn syn *Merkwürdige Reisen, Zweyter Theil* (1753), S. 328-329, dat Hilarides it sprekwurdehânskrift fan Gabbema hie, en dat dy fan doel wie om "selbige mit einer Erklärung zu ediren, wozu ich (Uffenbach) ihn nicht wenig animirte, . . ." Dat wie yn 1710 en Gabbema wie

forstoarn yn 1688. Tobias Gutberleth hat it der yn syn foaropwurd ta Gabbema syn *Verhaal van de stad Leeuwarden* (1701) ek al oer, dat de *Friesche Spreekwoorden* dy't troch Gabbema "met onvermoeyde neerstigheid te zaamen vergaaderd" binne, "aan de Friesen eerst-daags zullen meedegeedeeld worden met aantekeningen van mijn geleerden en byzonderen Vrind Joannes Hilarides, waardig Opperbestierder der Latijnsche School in Bolsward, groot liefhebber en kenner van onse Friesche taal". Doe't Wassenbergh in sprekwurde-útjefte meitsje woe, koed er it hânskript net fine (Taalkundige Bydragen II (1806), Voorrede, p. III-VII), en hwer't it Friesch Genootschap it letter weikrige hat, witte wy net. Ek fan de *Naamsporingen*, in hânskript fan Hilarides sels, is net bikend, hwer't de Stedsbibliteek fan Ljouwert it wei hat ¹). Oer it Druk-eksimplaer fan it R.A. skriuwt Schwartzenberg yn it twadde diel fan it Charterboek (Voorreden, p. LXIX) dat it "ons by een sonderling toeval voor geld geworden is". Is ek it Freeska Landriucht, nei de dea fan Gabbema, yn bisit bleaun of kommen fan Hilarides en is dy syn hânskritesamling letter hwat forsille rekke?

Dat en hoe't guon lju, ek nei de dea fan Gabbema, noch wol de biskikking krije koene oer hânskripten fan him, docht bliken út de meidieling yn it al earder oanhelle foaropwurd fan Gutberleth, dat it *Verhaal van de stad Leeuwarden* faeks nea yn it ljocht komd wêze soe, "indien het niet ter goeder uyr gevallen was in handen van den geleerden Heer PETRUS PORTZ, verstandig Arts tot Leeuwarden en groot liefhebber van aaloudheeden en geschigten, mijn uitneemende en van jongs op bekende vrind, aan wien de deugtzaame zuster van onsen schrijver het gebruik deezes boeks hadde toegestaan".

It liket der in soad op, dat it bigjin fan it kontakt tusken Gabbema en Hilarides ús oerlevere is yn de briefwiksel efteryn de *Naamsporingen*. Op 7 july 1687 stjûrt Hilarides Gabbema in brief yn it hollânsk mei twa ôfbyldingen fan Gysbert Japiks (mei ûnderskrift), in latynske kritek fan it "taalstukje", dat Gabbema yn syn G.J.-útjefte opnommen hie (it Fragmentum de litteris frisis) en noch twa "Rondeeltjes", dy't er net lêze kin. "Vale, et me, *licet ignotum* ama", skriuwt Hilarides oan de ein fan de latynske ynlieding op syn kritek, en "in een schaam-achtige onkunde, van het aangesichte van een man, van U: Eed: verdienste", seit er fan himsels yn it hollânske brief. It karakter fan de brieven fan Hilarides en it antwurd fan Gabbema, fan wjerskanten op in earbiedige distânsje, en alhiel wijd oan saeklik-"wittenskiplike" fragen, is mei dy ûnderstelling fan in earste kontakt net yn striid. De ynhâld fan Hilarides syn brief, en de list fan boeken "in uytheemsche taalen geschreeven" út syn bibliteek, dy't Gabbema foar Hilarides opmakket, binne allyksa net onwierskynlik as oanrin ta in yntensivere korrespondinsje en útwikseling fan boeken en hânskripten ²). Sjoen hawwe hja elkoar foartiid yn gjin gefal, skriftlik kontakt

1) Neffens de biwarre bylagen by rekkens fan de Stedsbibliteek binne de *Naamsporingen* oankocht op 20 septimber 1861 foar de somma fan f 1,50. Hwer't it hânskript doe weikommen is, wurdt der net by sein. Ek de forslagen fan it Stedsarchyf út dy tiid swije yn alle talen oer de nije oanwinst (meidieling fan de Gemeente-archivaris fan Ljouwert).

2) Yn de *Catalogus der briefverzameling van S.A. Gabbema. Leeuwarden 1930* wurde gjin brieven fan of oan Hilarides neamd; en ek fierder binne ús oant nou ta gjin spoaren fan sa'n fierdere briefwiksel bikend. It bistean fan lettere brieven is dus net wis.

foar harren brieven yn de *Naamspooringen* is net útsletten, mar liket yn earsten net wierskynlik.

It kontakt hat net lang duorre; yn juny 1688 stjert Gabbema al. Hilarides sil syn Sprekwurdehânskrift útjaen, mar dat is neat wurden. Dochs hat er al by Gabbema syn libben oer dat hânskrift gear west: de sprekwurden, dy't er der op trije losse, efteryn it hânskrift plakke, bledtsjes byskriuwt, hat Gabbema sels noch tuskenfoege yn syn samling. Wy kinne de gong fan saken wol sahwat neigean. Hilarides jowt twadderlei oanfollingen, oan de iene kant fryske sprekwurden dy't Gabbema meast net hat; guon dêrfan binne net "nij", dy wurde net opnommen, of se komme dêrtroch just twa kear foar; de oaren hat Gabbema, op ien nei, ek allegearre oan syn samling tafoege. Dêrneist forsjocht Hilarides in tal sprekwurden fan latynske ekwivalinten; dy sprekwurden hat er grif oernommen út Gabbema syn hânskrift: de folchoarder dêrfan is wol net konsekwint oanhâlden, mar dochs dúdlik werom to finen. Dêrnei hat Gabbema de latynske ekwivalinten der op it goede plak byskreaun yn syn samling; hwer't er dat net sa maklik mear fine koe, hat er frysk *en* latyn tafoege op in oar plak, faek oan de ein fan in letter; op sa'n manier komme ek wer guon sprekwurden twa kear foar. Nijsgjirrich is, dat men yn dy nij of wer opnommen sprekwurden wol ynfloed fan Hilarides syn taelfoarm en stavering sjocht, mar dat Gabbema syn skriuwwize der dochs ek trochhinne brekt: *s* oan it bigjin wurdt *z*; *áá* > *ââ*, *eeau* > *eau*, *óó* > *oo*, *uu* > *w*, *ei* > *ey*, en sa soe der faeks noch wol mear to finen wêze. Dat meiinoar oparbeidzjen fan Gabbema en Hilarides moat yn 1687-1688 west hawwe.

Foar de datearring fan it titelblêd fan it Freeska Landriucht dat de oanlieding ta dit stikje wie, ha wy minder hâldfêst. It kin, op groun fan ús datearring fan it bigjin fan it kontakt Gabbema-Hilarides, makke wêze tusken 1687 en 1726, as Hilarides stjert.

Tony Feitsma.